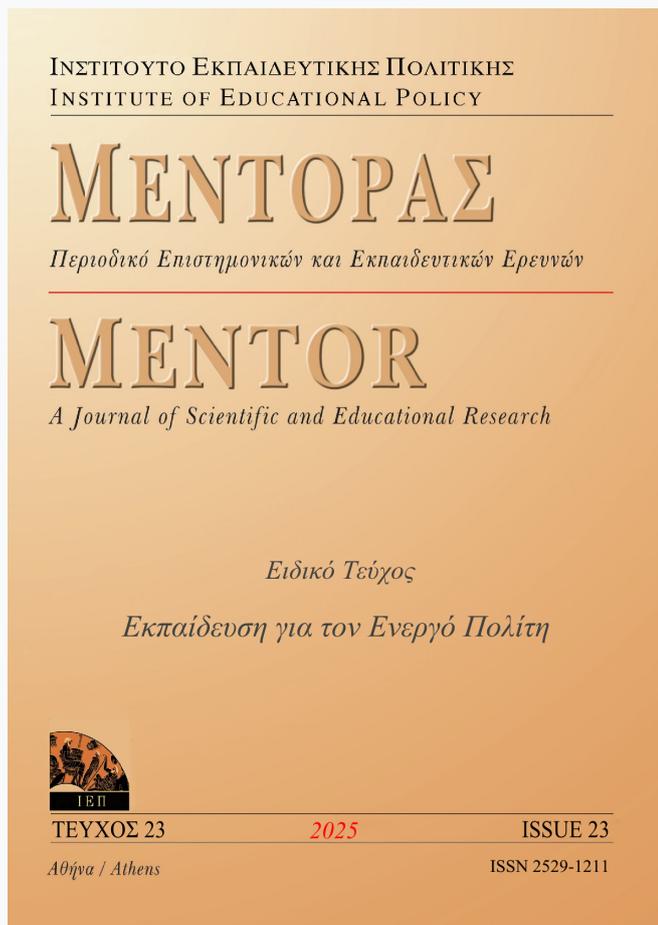

Μέντορας

Τόμ. 23, Αρ. 1 (2025)

Ειδικό Τεύχος. Εκπαίδευση για τον Ενεργό Πολίτη

Στρατηγικές καλλιέργειας ικανοτήτων ενεργού πολίτη: Η περίπτωση των παγκόσμιων ρουτινών σκέψης

Κυριακή Μέλλιου

doi: [10.12681/mentor.40107](https://doi.org/10.12681/mentor.40107)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μέλλιου Κ. (2025). Στρατηγικές καλλιέργειας ικανοτήτων ενεργού πολίτη: Η περίπτωση των παγκόσμιων ρουτινών σκέψης. *Μέντορας*, 23(1), 39–53. <https://doi.org/10.12681/mentor.40107>

Στρατηγικές καλλιέργειας ικανοτήτων ενεργού πολίτη: Η περίπτωση των παγκόσμιων ρουτινών σκέψης

Strategies for building competencies of active citizenship: The case of global thinking routines

Κυριακή Μέλλιου

Σύμβουλος Εκπαίδευσης Νηπιαγωγών Διεύθυνση

Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Πειραιά

mellioukyr@sch.gr

Περίληψη

Οι προκλήσεις του σύγχρονου κόσμου καθιστούν επιτακτική την εστίαση της εκπαίδευσης στην καλλιέργεια μελλοντικών πολιτών που είναι ικανοί να δραστηριοποιούνται σε σύνθετα περιβάλλοντα με τοπικό και παγκόσμιο χαρακτήρα. Οι ικανότητες του παγκόσμιου ενεργού πολίτη οικοδομούνται στο πλαίσιο μίας διαδικασίας εφαρμογής αποτελεσματικών ενεργειών σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Μία ενδεδειγμένη στρατηγική για την καλλιέργεια ικανοτήτων αποτελούν οι παγκόσμιες ρουτίνες σκέψης του επιστημονικού Οργανισμού Project Zero της Παιδαγωγικής Σχολής του Πανεπιστημίου Harvard, που έχουν ενταχθεί οργανικά στα νέα Προγράμματα Σπουδών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και στα Εργαστήρια Δεξιοτήτων. Οι παγκόσμιες ρουτίνες σκέψης μπορούν να εκληφθούν είτε ως εργαλεία, είτε ως υποστηρικτικές δομές, είτε ως πλαίσια καταγεγραμμένων ενεργειών που διευκολύνουν την επίτευξη συγκεκριμένων μαθησιακών αποτελεσμάτων. Το παρόν άρθρο επιχειρεί μία επισκόπηση σχετικά με τις ικανότητες του παγκόσμιου ενεργού πολίτη, εμβαθύνοντας στο περιεχόμενο των παγκόσμιων ρουτινών σκέψης και τεκμηριώνοντας ερευνητικά την προστιθέμενη αξία τους, μέσα από τρία αυθεντικά παραδείγματα που προέρχονται από το πεδίο της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Λέξεις-κλειδιά: Παγκόσμιες ρουτίνες σκέψης, ικανότητες, διαθέσεις, ενεργός πολίτης

Abstract

The challenges of the contemporary world make it imperative for education to focus on cultivating future citizens who can act effectively within complex environments of both local and global significance. The competencies of the globally active citizenship are developed through a process that requires learners to respond appropriately in specific situations. A successful competency-based strategy developed by Project Zero, a research group at the Harvard Graduate School of Education, is global thinking routines which have been recently integrated into the new Primary Education Curricula and the Skills Labs. Global thinking routines can be perceived as tools, supportive structures, or patterns of documented competent behaviors that facilitate the achievement of specific learning outcomes. This article seeks to provide an overview of the competencies associated with global active citizenship by delving into the content of global thinking routines and illustrating their added value through three authentic, evidence-based case studies drawn from the field of Primary Education.

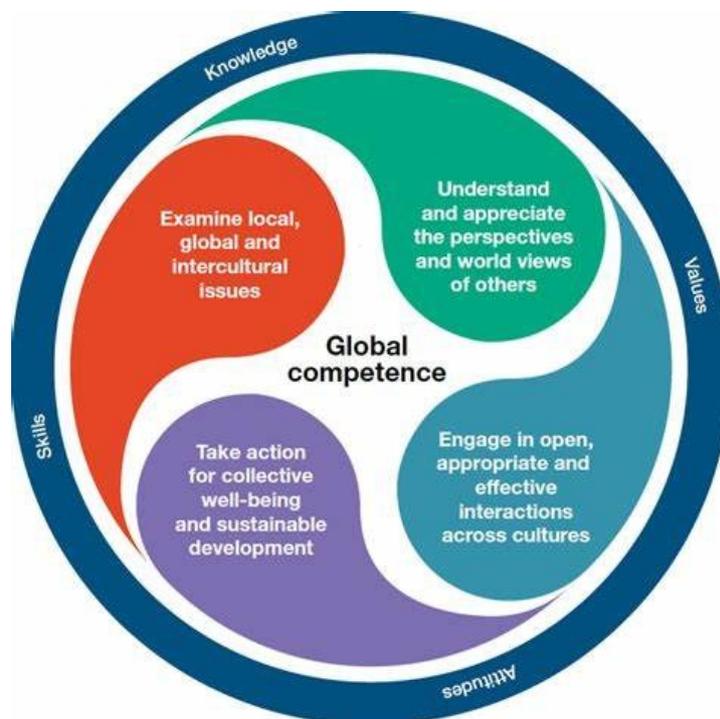
Keywords: Global thinking routines, competencies, dispositions, active citizenship

Εισαγωγή

Οι οικονομικές, τεχνολογικές, πολιτισμικές και περιβαλλοντικές προκλήσεις του σύγχρονου αλληλοσυνδεδεμένου και ταχύτατα εξελισσόμενου κόσμου, έχουν μετασχηματίσει τις προτεραιότητες της εκπαίδευσης διαμορφώνοντας μία νέα αντίληψη για τις ικανότητες του παγκόσμιου ενεργού πολίτη.

Οι παγκόσμιες ικανότητες αποτελούνται από ένα επαρκές σύνολο γνώσεων, δεξιοτήτων, στάσεων και αξιών που απαιτούνται για την εξασφάλιση ενός δίκαιου, αειφόρου κόσμου, στον οποίο κάθε μαθητής/τρια έχει το δικαίωμα να πραγματοποιεί όσα μπορεί στο μέτρο που προσδιορίζονται από τα αναπτυξιακά του/της χαρακτηριστικά (Council of Europe, 2019). Ειδικότερα, οι ικανότητες του παγκόσμιου ενεργού πολίτη σηματοδοτούν τη συμμετοχή και δραστηριοποίηση των μαθητών/τριών σε ευρύτερα και πιο σύνθετα περιβάλλοντα, ώστε ξεκινώντας από το δικό τους μικρό «σημείο» να καταφέρουν να χτίσουν γέφυρες κατανόησης, κοινωνικής δικαιοσύνης και συνεργασίας σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2018).

Στο πλαίσιο αυτό, ο Ο.Ο.Σ.Α. αξιοποιώντας τα αποτελέσματα της αξιολόγησης του διεθνούς προγράμματος PISA, καθώς και συστάσεις παγκόσμιων οργανισμών αναφορικά με τη δημοκρατική πολιτεότητα και τη διαπολιτισμική εκπαίδευση (Council of Europe, 2016· UNESCO, 2014) πρότείνει ένα μοντέλο που προσδιορίζει την ικανότητα του παγκόσμιου πολίτη μέσα από τις ακόλουθες τέσσερις διαστάσεις (Piacentini κ.ά., 2018): (α) διερεύνηση τοπικών, παγκόσμιων και διαπολιτισμικών ζητημάτων, (β) εκτίμηση των διαφορετικών πεποιθήσεων και κατανόηση των παγκόσμιων προβλημάτων μέσα από διαφορετικές οπτικές, (γ) εμπλοκή και αποτελεσματική επικοινωνία σε γεωγραφικά, πολιτισμικά και γλωσσικά ποικιλόμορφα περιβάλλοντα, και (δ) ανάληψη συλλογικής δράσης για έναν δίκαιο και αειφόρο κόσμο. Το μοντέλο αυτό (Εικ. 1) στοχεύει να διευκολύνει τη συναντίληψη της διεθνούς εκπαιδευτικής πολιτικής σχετικά με το προφίλ του παγκόσμιου ενεργού πολίτη και ταυτόχρονα επιχειρεί να αποτελέσει ένα πλαίσιο αναφοράς των ψυχοκοινωνικών πόρων που χρειάζεται να ενεργοποιηθούν μέσω της εκπαίδευσης προκειμένου οι μαθητές/τριες να είναι ικανοί να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις παγκόσμιες προκλήσεις.

Εικόνα 1: Το μοντέλο τεσσάρων διαστάσεων της ικανότητας του παγκόσμιου πολίτη του ΟΟΣΑ

Λαμβάνοντας υπόψη ότι η ενεργοποίηση γνώσεων, δεξιοτήτων, στάσεων και αξιών δε συνιστά απλώς μία διαδικασία αλλά και ένα αποτέλεσμα που εκδηλώνεται

μέσω της κατάλληλης συμπεριφοράς απέναντι σε μία κατάσταση που προϋποθέτει υπεύθυνη και ενεργό δράση, ο Οργανισμός Project Zero της Παιδαγωγικής Σχολής του Πανεπιστημίου Harvard, προτείνει επιπρόσθετα την έννοια της διάθεσης (disposition) ανάμεσα στους πόρους που προσδιορίζουν και απαιτούνται για την αποτελεσματική εφαρμογή μίας ικανότητας (Ritchhart, 2015· Boix-Mansilla & Gardner, 2007). Η διάθεση αποτελεί κεντρικό στοιχείο της ιδιότητας του ενεργού πολίτη καθώς αναφέρεται στην ευαισθησία που επιδεικνύουν τα άτομα να αναγνωρίσουν ένα σύνθετο κοινωνικό, οικονομικό ή περιβαλλοντικό ζήτημα και στην εσωτερική κινητοποίηση να ανταποκριθούν με ικανότητα στη διαχείρισή του.

Οι παγκόσμιες ρουτίνες σκέψης

Η καλλιέργεια της διάθεσης ενεργοποίησης και αποτελεσματικής αξιοποίησης των ικανοτήτων που σχετίζονται με τον ενεργό πολίτη, προϋποθέτει τη συστηματική εμπλοκή των μαθητών/τριών με πρότυπα συμπεριφοράς που συνδέονται με τις επιμέρους διαστάσεις του προτεινόμενου μοντέλου και απαιτούνται για έναν βιώσιμο και δίκαιο κόσμο (Boix-Mansilla, 2016).

Μία ενδεδειγμένη στρατηγική για τον σχεδιασμό δράσεων καλλιέργειας ικανοτήτων ενεργού πολιτεότητας αποτελούν οι παγκόσμιες ρουτίνες σκέψης του Οργανισμού Project Zero του Πανεπιστημίου Harvard, που έχουν ενταχθεί οργανικά στα νέα Προγράμματα Σπουδών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και στα Εργαστήρια Δεξιοτήτων. Μπορούν να αξιοποιηθούν σε κάθε θεματική ενότητα, κάθε μαθήματος, κάθε βαθμίδα και με κάθε τύπο κοινωνικής δομής (άτομο-ζευγάρι-ομάδα), ενώ παράλληλα συνιστούν ένα οικείο μαθησιακό πλαίσιο καθώς το περιβάλλον της σχολικής τάξης κυριαρχείται από πλήθος ρουτινών. Όπως αναφέρει η ερευνητική ομάδα του Harvard (Ritchhart κ.ά., 2006) η επιλογή της ονομασίας «ρουτίνες» ήταν σκόπιμη, γιατί σε αντίθεση με την περιστασιακή χρήση οποιασδήποτε διδακτικής στρατηγικής, οι ρουτίνες σκέψης επιβάλλουν τη συστηματική επανάληψη ενός μοτίβου διανοητικών ενεργειών και συμπεριφορών που κινητοποιούν τις ικανότητες και ταυτόχρονα ευνοούν την καλλιέργεια της «διάθεσης» για αξιοποίηση και αποτελεσματική εφαρμογή τους.

Οι παγκόσμιες ρουτίνες σκέψης μπορούν να προσεγγιστούν μέσα από τρεις συμπληρωματικές και αλληλοεξαρτώμενες λειτουργίες (Boix-Mansilla & Schleicher,

2022· Boix-Mansilla, 2016· Ritchhart κ.ά., 2011):

α. Ως *εργαλεία* για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων του Προγράμματος Σπουδών, όπως η διαμόρφωση κριτικά σκεπτόμενων πολιτών. Για παράδειγμα η ρουτίνα σκέψης «Τα 3 Γιατί» (The 3 Whys) καλεί τους/τις μαθητές/τριες να εξετάσουν σύνθετα ζητήματα αειφορίας και βιωσιμότητας μέσα από τρία επίπεδα ελέγχου, ενεργοποιώντας την ικανότητα τους να ερμηνεύουν με ακρίβεια τις σύγχρονες προκλήσεις και να αντιλαμβάνονται τον βαθμό σημαντικότητας των επιπτώσεων που έχουν για τον εαυτό τους, για τον τόπο τους και για τον κόσμο.

β. Ως *υποστηρικτικές δομές* για την εξέλιξη της σκέψης σε ανώτερα επίπεδα και για την ανάπτυξη δράσης σε ευρύτερα περιβάλλοντα. Για παράδειγμα τα στάδια της ρουτίνας σκέψης «Μέσα-έξω-πίσω» (Step in - Step out - Step back) από ένα ζήτημα, λειτουργούν ως μία φυσική σκαλωσιά όπου τα δεδομένα κάθε σταδίου αποτελούν τη βάση για τη μετατόπιση της θέασης του υπό διερεύνηση ζητήματος, από την προσωπική οπτική του εμπλεκόμενου προς τις ανάγκες και τις πεποιθήσεις των άλλων, οικοδομώντας σταδιακά την ικανότητα ενσυναίσθησης, συμμετοχικότητας και κοινωνικής ευθύνης.

γ. Ως *πλαίσια καταγεγραμμένων συμπεριφορών* που διευκολύνουν την επίτευξη συγκεκριμένων ενεργειών και μαθησιακών αποτελεσμάτων. Η καθημερινή αξιοποίηση των παγκόσμιων ρουτινών σκέψης στο ημερήσιο σχολικό πρόγραμμα υποστηρίζει την απόκτηση στάσεων και συμπεριφορών ενεργούς πολιτειότητας που σχετίζονται με τη βούληση και την πρωτοβουλία για υπεύθυνη δράση. Για παράδειγμα η συστηματική εφαρμογή της ρουτίνας σκέψης «Κύκλοι δράσης» (Circles of Action) ευαισθητοποιεί τους/τις μαθητές/τριες σχετικά με την αναγνώριση ευκαιριών που προάγουν την εμπλοκή τους στην επίλυση τοπικών προβλημάτων, όπως είναι η κλιματική αλλαγή. Επακόλουθα, ενισχύει τη διάθεση δραστηριοποίησης τους σε αντίστοιχα παγκόσμια ζητήματα, που ενδεχομένως θα τους αποθάρρυναν εξαιτίας του μεγέθους της πληθυσμιακής τους επιδραστικότητας, ακριβώς επειδή επιτρέπουν τη δράση σε διαφορετικές σφαίρες, προάγοντας έστω σε κάποιες από αυτές θετικά, εφικτά αποτελέσματα.

Παρά το ότι η εφαρμογή των παγκόσμιων ρουτινών σκέψης χαρακτηρίζεται από την επανάληψη καθορισμένων βημάτων, θα ήταν λάθος να θεωρηθούν αποπλαισιωμένες ή/και συμπεριφοριστικές στρατηγικές διδασκαλίες. Το γεγονός ότι έχουν σχεδιαστεί, έτσι ώστε να μην επιδέχονται συγκεκριμένες απαντήσεις, τις

καθιστούν «ανοιχτές» και αρκετά ευέλικτες στρατηγικές, που αναδεικνύουν τη μαθησιακή μοναδικότητα κάθε παιδιού, δημιουργούν υψηλά επίπεδα εμπλοκής και ισχυρά κίνητρα ανάληψης δράσης (Ritchhart & Church 2020).

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τρεις μελέτες περίπτωσης εκπαιδευτικών δράσεων που επικεντρώνουν σε αντίστοιχο αριθμό Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης και εντάσσονται στο πλαίσιο ερευνητικών προγραμμάτων που υλοποιήθηκαν κατά τα σχολικά έτη 2022-2023 και 2023-2024. Ο διδακτικός σχεδιασμός και στις τρεις περιπτώσεις βασίζεται στις διαστάσεις του μοντέλου της ικανότητας του παγκόσμιου πολίτη του ΟΟΣΑ και διευκολύνεται από την αξιοποίηση παγκόσμιων ρουτινών σκέψης.

A. Μελέτη Περίπτωσης: Στόχος 11-Βιώσιμες πόλεις και κοινότητες

Η πρώτη μελέτη περίπτωσης αποτελεί μαθησιακή αποστολή της σειράς Προγραμμάτων Εργαστηρίων Δεξιοτήτων “Out of Eden Learn-inspired” της ερευνητικής ομάδας CosyLlab του Τμήματος Ψηφιακών Συστημάτων του Πανεπιστημίου Πειραιά (Melliou & Retalis, 2024). Το συγκεκριμένο Εργαστήριο Δεξιοτήτων έχει τίτλο «Παί-ΖΩ στη γειτονιά του νηπιαγωγείου μου με ασφάλεια;», είναι ενταγμένο στη θεματική ενότητα «Ζω καλύτερα – ΕΥΖΗΝ» και απευθύνεται στη βαθμίδα του Νηπιαγωγείου. Σκοπός είναι οι μαθητές/τριες να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν οργανωμένες δράσεις αναφορικά με τη βελτίωση της ασφάλειας των δρόμων και ειδικότερα για την περίπτωση ατόμων που βρίσκονται σε ευάλωτη κατάσταση, όπως μικρά παιδιά, άτομα με αναπηρίες και ηλικιωμένοι.

Μία πολύ επιτυχημένη περίπτωση υλοποίησης του συγκεκριμένου Εργαστηρίου Δεξιοτήτων είναι αυτή του 29^{ου} Νηπιαγωγείου Πειραιά. Αξιοποιώντας τα στάδια της παγκόσμιας ρουτίνας σκέψης «Κύκλοι Δράσης» (Boix-Mansilla, 2016) τα παιδιά δραστηριοποιήθηκαν (α) στον κύκλο της τάξης, (β) στον κύκλο της γειτονιάς, και (γ) στον κύκλο της πόλης. Στον πρώτο κύκλο προσέγγισαν τις έννοιες «ασφάλεια» και «κίνδυνος» μέσα από την επαφή τους με τα σήματα οδικής κυκλοφορίας και με παιγνιώδεις δραστηριότητες προσομοίωσης (ενδεικτικά: <https://view.genial.ly/643ce8cf43557a00175e6e74/presentation-o-filos-moy-o-podhlatakias>). Στον δεύτερο κύκλο δράσης, διερεύνησαν τις δύο έννοιες στο περιβάλλον της γειτονιάς του νηπιαγωγείου. Οργάνωσαν ομάδες παρατήρησης και εντοπισμού ασφαλών και επικίνδυνων σημείων, πραγματοποίησαν περιπάτους

καταγραφής και χαρτογράφησαν τη γειτονιά με βάση τα ευρήματά τους (ενδεικτικά, ασφαλή σημεία ο μεγάλος πεζόδρομος, το σήμα parking αναπήρων, και επικίνδυνα σημεία, κάποια αυτοκόλλητα πάνω σε σήματα οδικής κυκλοφορίας, παρκαρισμένα αυτοκίνητα σε διαβάσεις και κάποιες σπασμένες πλάκες πεζοδρομίου). Επιδιώκοντας να εντάξουν και άλλες οπτικές για την κατανόηση του ζητήματος, κάλεσαν εκπροσώπους της Τροχαίας, που τους παρείχαν χρήσιμες πληροφορίες για τη δράση τους, όπως ότι τη μέριμνα για την ασφάλεια των δρόμων της γειτονιάς έχει ο Δήμος. Αναλαμβάνοντας δράση στον κύκλο της πόλης, κατέγραψαν τα αιτήματά τους και απευθύνθηκαν στον Δήμαρχο Πειραιά, ο οποίος κάλεσε τα παιδιά να συμμετάσχουν σε ένα πολύ ενδιαφέρον και πρωτότυπο δημοτικό συμβούλιο (Εικ. 2) για το οποίο εκδόθηκε δελτίο τύπου, συμβάλλοντας στην κοινοποίηση των αιτημάτων και της οργανωμένης δράσης των παιδιών στην πόλη (<https://piraeus.gov.gr/2023/06/11/mia-ksechwrsth-synedriash-sthn-aitousa-dimotikou-symvoulou-me-ta-paidia-tou-29ou-nhpiagwgeiou/>)

Εικόνα 2: Η συμμετοχή του 29^{ου} Νηπιαγωγείου Πειραιά στο Δημοτικό Συμβούλιο

B. Μελέτη Περίπτωσης: Στόχος 6- Καθαρό νερό και αποχέτευση

Η δεύτερη μελέτη περίπτωσης αποτελεί επίσης μαθησιακή αποστολή της σειράς Προγραμμάτων Εργαστηρίων Δεξιοτήτων “Out of Eden Learn-inspired”. Έχει τίτλο «Δαμάζοντας τη δύναμη του νερού». Εντάσσεται στη θεματική ενότητα «Δημιουργώ και καινοτομώ–Δημιουργική σκέψη και πρωτοβουλία» και απευθύνεται

στις Δ' και Ε' τάξεις του Δημοτικού. Σκοπός είναι οι μαθητές/τριες να αναλάβουν πρωτοβουλίες σχετικά με τη διαχείριση και την εξοικονόμηση νερού.

Οι δράσεις του Δημοτικού Σχολείου Άνω Σύρου, αποτελούν μία ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα περίπτωση υλοποίησης του συγκεκριμένου Εργαστηρίου καθώς η λειψυδρία και η βιώσιμη διαχείριση των υδάτινων πόρων αφορούν σε μεγάλο βαθμό την τοπική κοινότητα. Με οδηγό τις τέσσερις διαστάσεις του μοντέλου παγκόσμιας ικανότητας και τα στάδια της ρουτίνας σκέψης «Μέρη-Σκοποί-Σχέσεις» (Parts-Purposes-Complexities), οι μαθητές/τριες οργάνωσαν αρχικά μελέτη πεδίου στην περιοχή ώστε να διερευνήσουν τα «μέρη» του τοπικού συστήματος ύδρευσης και τους υπάρχοντες φυσικούς και συμβατικούς υδάτινους πόρους, να καταγράψουν προβλήματα και να αποκτήσουν μία σαφή εικόνα για τη διαδρομή που διανύει το νερό. Μεταβαίνοντας στο δεύτερο στάδιο της ρουτίνας και υπό το πρίσμα της μελέτης των διαφορετικών αντιλήψεων που προτείνει η δεύτερη διάσταση του μοντέλου του ΟΟΣΑ, οι μαθητές/τριες προσέγγισαν του «σκοπούς» των υδάτινων δικτύων μέσα από συνεντεύξεις με ανθρώπους του τόπου και ειδικούς επαγγελματίες όπως τον τεχνικό επισκευών δικτύου νερού και τον υπεύθυνο αφαλάτωσης. Έχοντας συγκεντρώσει αρκετές πληροφορίες και δεδομένα στο πλαίσιο της έρευνας και επικοινωνίας με ανθρώπους του τοπικού περιβάλλοντος και έχοντας κατανοήσει τις μεταξύ τους «σχέσεις», τα παιδιά ανέλαβαν δράση επιλέγοντας να αξιοποιήσουν το βρόχινο νερό. Υιοθετώντας τη μεθοδολογία “STEM” εντόπισαν σημεία συλλογής βρόχινου νερού στο σχολείο και στη συνέχεια κατασκεύασαν ένα σύστημα καθαρισμού του νερού (Εικ. 3).

Εικόνα 3: Ενδεικτικά στιγμιότυπα από τη δράση κατασκευής συστήματος συλλογής και καθαρισμού βρόχινου νερού

Γ. Μελέτη Περίπτωσης: Στόχος 4-Ποιοτική Εκπαίδευση

Η τρίτη μελέτη περίπτωσης αφορά σε συμπεριληπτικές δράσεις ψηφιακής αφήγησης που υλοποίησε το 9^ο Νηπιαγωγείο Πειραιά. Έχοντας υψηλό αριθμό μαθητών/τριών από οικογένειες με προσφυγικό και μεταναστευτικό υπόβαθρο και βιώνοντας προκλήσεις ως προς τη διασφάλιση μίας ισότιμης, ποιοτικής και συναισθηματικά ασφαλούς προσχολικής εκπαίδευσης, οι εκπαιδευτικοί σε συνεργασία με τη Σύμβουλο Εκπαίδευσης σχεδίασαν και υλοποίησαν παρέμβαση ψηφιακής αφήγησης τεσσάρων σταδίων, η οποία διευκολύνθηκε από επιλεγμένες ρουτίνες σκέψης. Ο λόγος που συνδυάστηκαν οι ρουτίνες σκέψης με την ψηφιακή αφήγηση είναι γιατί τα δομικά τους στοιχεία παρέχουν σημαντικά πλεονεκτήματα για τη συμπερίληψη των αλλόγλωσσων μαθητών/τριών, καθώς εστιάζουν στην αποτελεσματική αξιοποίηση πολύσημων και πολυτροπικών σημειωτικών προϊόντων σε σύνθετες επικοινωνιακές συνθήκες (Bratitsis & Melliou, 2022).

Ειδικότερα στο πρώτο στάδιο του προσδιορισμού του θέματος, πραγματοποιήθηκε αφήγηση παιδικών βιβλίων με θέμα τη μετανάστευση και το ταξίδι των προσφύγων και αξιοποιήθηκε η ρουτίνα σκέψης «Χρώμα-Σύμβολο-Εικόνα» (Color-Symbol-Image) (Ritchhart κ.ά., 2011) ως ένα ευέλικτο και μη λεκτικό αφηγηματικό πλαίσιο για την πρόιμη ανάδυση της πλοκής και των χαρακτήρων της ιστορίας. Στο δεύτερο στάδιο της παρέμβασης τα παιδιά ενθαρρύνθηκαν να παρουσιάσουν τα συναισθήματα που βιώνουν οι χαρακτήρες, ακολουθώντας τη δομή

Στρατηγικές καλλιέργειας ενεργού πολίτη: Η περίπτωση των παγκόσμιων ρουτινών σκέψης

της ρουτίνας σκέψης «Μπες στα παπούτσια» (Step Inside) (Ritchhart κ.ά., 2011) και αναπαριστώντας με ελεύθερους κινησιολογικούς αυτοσχεδιασμούς και σωματικές εκφράσεις τις εικόνες των σκηνών και των εμπλεκόμενων χαρακτήρων που δημιούργησαν στο προηγούμενο στάδιο (Εικ. 4).

Τα δύο τελευταία στάδια καθοδηγήθηκαν από τη δομή της παγκόσμιας ρουτίνας σκέψης «Τα 3 Γιατί» που λειτούργησε ως ένα εργαλείο στοχασμού σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο (Boix-Mansilla, 2016). Τα παιδιά κλήθηκαν να λάβουν αποτελεσματικές αποφάσεις για την επιλογή των μέσων σύνθεσης, ψηφιοποίησης και διαμοιρασμού της ιστορίας. Ενδεικτικά μία από τις αποφάσεις που έλαβαν (απαντώντας στο τρίτο ερώτημα της ρουτίνας «Γιατί είναι σημαντικό για τον κόσμο»), ήταν η ψηφιακή ιστορία να μην έχει λόγια, ώστε να μπορούν να την κατανοήσουν παιδιά της περιοχής τους αλλά και παιδιά από άλλες χώρες του κόσμου που δεν γνωρίζουν ελληνικά.

Εικόνα 4: Η κινησιολογική αναπαράσταση των συναισθημάτων ενός πρόσφυγα που υποχρεώνεται να εγκαταλείψει τη χώρα του, με βάση την εικόνα της ζωγραφιάς

Η ψηφιακή ιστορία και η δράση των μαθητών/τριών του 9^{ου} Νηπιαγωγείου Πειραιά έτυχε ευρείας διεθνούς αναγνώρισης, καθώς επιλέχθηκε από τους επιμελητές της πρόσφατης έκδοσης του ΟΟΣΑ με τίτλο “Big picture thinking. How to educate the whole person for an interconnected world. Principles and practices” (Boix-Mansilla, & Schleicher, 2022, σ. 56-57) ως μία από τις εικοσιπέντε (25) διεθνείς

παιδαγωγικές πρακτικές ενεργούς πολιτειότητας, που έχουν συμβάλει στα θετικά αποτελέσματα της χώρας τους για τον δείκτη της καλλιέργειας παγκόσμιων ικανοτήτων, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της αξιολόγησης του PISA.

Αποτελέσματα

Στο παρόν άρθρο επιλέχθηκε να παρουσιαστούν τα αποτελέσματα που αφορούν τις απόψεις εκπαιδευτικών σχετικά με την αξιοποίηση των παγκόσμιων ρουτινών σκέψης. Τα αποτελέσματα αυτά προέρχονται από μεγαλύτερες έρευνες που εστιάζουν στην εκπαίδευση για τις παγκόσμιες ικανότητες και την ενεργό πολιτειότητα.

Οι δύο πρώτες μελέτες περίπτωσης αφορούν σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε με εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας που αξιοποίησαν τις παγκόσμιες ρουτίνες σκέψης στο πλαίσιο υλοποίησης των Εργαστηρίων Δεξιότητων “Out of Eden Learn-inspired” (Melliou & Retalis, 2024).

Συγκεκριμένα το δείγμα αποτέλεσαν 120 εκπαιδευτικοί (21,7% άνδρες και 78,3% γυναίκες) εκ των οποίων 80 (66,7%) ήταν δάσκαλοι και 40 (33,3%) νηπιαγωγοί, αντιπροσωπεύοντας αστικές και ημιαστικές σχολικές μονάδες Διευθύνσεων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης της Ελλάδας. Για την έρευνα χορηγήθηκε ερωτηματολόγιο με το οποίο οι συμμετέχοντες/ουσες κλήθηκαν, μεταξύ άλλων, να αποτιμήσουν τη χρησιμότητα των ρουτινών σκέψης (α) ως στρατηγικές που ανταποκρίνονται στο περιεχόμενο και τη φιλοσοφία των Εργαστηρίων Δεξιότητων, (β) ως εργαλεία που προάγουν την καλλιέργεια ικανοτήτων των τεσσάρων κύκλων στοχοθεσίας του προγράμματος (ΦΕΚ3567/4-08-2021), και (γ) ως δομές καταγεγραμμένων ενεργειών που προσδιορίζουν και κάνουν κατανοητό το προφίλ του ενεργού πολίτη στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Η στατιστική ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων ανέδειξε τις θετικές απόψεις των ερωτώμενων για τις παγκόσμιες ρουτίνες σκέψης. Ειδικότερα, στον πρώτο άξονα αποτίμησης το 71,7% των συμμετεχόντων χαρακτήρισαν ως «πολύ μεγάλη» τη συνάφεια των ρουτινών με τα Εργαστήρια Δεξιότητων, ενώ αντίστοιχα υψηλό, υπήρξε το συνολικό ποσοστό των συμμετεχόντων που ανταποκρίθηκαν θετικά στο ερώτημα (Πολύ μεγάλη: N=86 και Αρκετά μεγάλη: N=18). Όσον αφορά τον δεύτερο άξονα, η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών πρότειναν τις παγκόσμιες ρουτίνες σκέψης ως ένα ιδιαίτερα αξιόλογο και χρήσιμο διδακτικό εργαλείο για την

καλλιέργεια ικανοτήτων. Η ανάλυση περιεχομένου των επιμέρους σχολίων σε αυτόν τον άξονα ανέδειξε δύο κεντρικές κατηγορίες που περιγράφουν τις θετικές απόψεις των συμμετεχόντων, όπως ότι οι ρουτίνες επιμερίζουν μία ικανότητα σε πιο μικρά και διαχειρίσιμα βήματα, ώστε όλα τα παιδιά να μπορούν σταδιακά να την κατακτήσουν (N=46) και ότι κάνουν ορατή τη μαθησιακή διαδικασία που απαιτείται για την καλλιέργεια μίας ικανότητας (N=32). Αντίστοιχα θετικά υπήρξαν τα αποτελέσματα από την ανάλυση του ανοιχτού ερωτήματος του τρίτου άξονα αποτίμησης, όπου το 35% των ερωτηθέντων επεσήμανε τη διάρθρωση των ρουτινών ως πολύ υποστηρικτική για την αξιολόγηση της εφαρμογής σύνθετων ικανοτήτων όπως η κριτική σκέψη, ενώ το 20% αναφέρθηκε στις ρουτίνες σκέψης ως μία σκαλωσιά που βοηθά μαθητές/τριες να αυτοαξιολογήσουν την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων που αφορούν τις ικανότητες.

Η τρίτη μελέτη περίπτωσης αποτελεί μέρος συνεργατικής έρευνας δράσης που ασχολήθηκε με τη διαμόρφωση ποιοτικών ενταξιακών παιδαγωγικών πρακτικών για αλλόγλωσσους και ευάλωτους μαθητές/τριες (Boix-Mansilla κ.ά., 2023). Η συλλογή δεδομένων προέκυψε μέσα από καταγραφές μαθησιακών επεισοδίων, συζητήσεις, κλειδες παρατήρησης και έργα των παιδιών, ενώ για την ανάλυση προτιμήθηκε η επαγωγική μέθοδος.

Η θετική εκτίμηση των εκπαιδευτικών για τις παγκόσμιες ρουτίνες σκέψης προκύπτει και σε αυτή την περίπτωση. Αναλυτικότερα, οι συμμετέχοντες κατέληξαν στις ακόλουθες δύο (2) συνιστώσες που θεωρούν ότι συγκροτούν την παιδαγωγική αξία των συγκεκριμένων στρατηγικών:

- α. Οι ρουτίνες σκέψης προσδιορίζουν το «τι» (τους πόρους που συνιστούν μία ικανότητα) αλλά και το «πώς» (τα βήματα που πρέπει να ακολουθηθούν) κάνοντας με αυτόν τον τρόπο συγκεκριμένη τη μαθησιακή πορεία προς την κατάκτηση των ικανοτήτων.
- β. Οι ρουτίνες σκέψης αποτελούν κίνητρο εμπλοκής και συμμετοχής όλων των παιδιών αφενός γιατί δεν απαιτούν προκαθορισμένες απαντήσεις (για παράδειγμα η ρουτίνα «Κύκλοι δράσης» ενθαρρύνει τα παιδιά να διατυπώσουν εφικτές ιδέες για ενέργειες που μπορούν να υλοποιήσουν) και αφετέρου γιατί επιτρέπουν αναρίθμητους τρόπους επικοινωνίας των ιδεών, ώστε όλα ανεξαρτήτως τα παιδιά να νιώθουν ότι μπορούν να συνεισφέρουν στην επίλυση ενός προβλήματος.

Συμπεράσματα

Τα δεδομένα από τις μελέτες περίπτωσης που παρουσιάστηκαν επιβεβαιώνουν την αποτελεσματικότητα των παγκόσμιων ρουτινών σκέψης σχετικά με την καλλιέργεια ικανοτήτων που σχετίζονται με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη.

Παρ' όλα αυτά, και στις τρεις περιπτώσεις οι εκπαιδευτικοί επεσήμαναν την ανάγκη για περισσότερες και πιο στοχευμένες ευκαιρίες επαγγελματικής μάθησης σχετικά με τις παγκόσμιες ρουτίνες σκέψης, ώστε τα θετικά συμπεράσματα από την εφαρμογή τους να μη συσχετισθούν με τα αποτελέσματα μεμονωμένων ερευνητικών προγραμμάτων, αλλά να διασφαλιστεί η συστηματική τους αξιοποίηση στη διδακτική πράξη που διαμορφώνεται από το θεσμικό πλαίσιο των νέων Προγραμμάτων Σπουδών και των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων.

Παρόμοιες προτάσεις διατυπώνονται και σε διεθνείς έρευνες, όπου οι συμμετέχοντες υπογραμμίζουν τις προκλήσεις που προκύπτουν από την περιορισμένη εμπειρία τους σχετικά με τις ρουτίνες σκέψης και την ανάγκη για επιμορφωτικές δράσεις που δεν είναι ευκαιριακές, αλλά έχουν μία δια βίου προοπτική συνυφασμένη με τη δέσμευση για ποιοτική αλλαγή και αποτελεσματικότητα στο διδακτικό τους έργο (Dawes Duraisingh κ.ά., 2023).

Τα θετικά αποτελέσματα των τριών μελετών περίπτωσης αφορούν τις/ τους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς και τον μαθητικό πληθυσμό των επιλεγμένων σχολικών μονάδων και δεν μπορούν να γενικευτούν. Παρόλα αυτά, οι διαπιστώσεις που προκύπτουν μπορούν να αποτελέσουν ένα ευέλικτο πλαίσιο που θα υποστηρίξει την αξιοποίηση των παγκόσμιων ρουτινών σκέψης σε δράσεις ενίσχυσης της ενεργού πολιτειότητας και γενικότερα στις οριζόντιες μαθησιακές παρεμβάσεις που προβλέπονται από το Πρόγραμμα Σπουδών για τους 17 Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Boix-Mansilla, V., Salmon, A.K., Melliou, K. (2023) Collective Stories of Voice and Influence: Weaving Together Stories and Cultures for a World on the Move. *Taylor & Francis, Journal of Research in Childhood Education* 37(3), 423-441. DOI: 10.1080/02568543.2023.2213292 (Πρόσβαση 16 Ιανουαρίου 2025).

Boix-Mansilla, V. & Schleicher, A. (2022) *Big picture thinking. How to educate the whole person for an interconnected world. Principles and practices*. Paris, OECD.

Boix-Mansilla, V. (2016) How to Be a Global Thinker, *Educational Leadership*, 74(4), σ. 10-16.

Boix-Mansilla, V. & Gardner, H. (2007) From Teaching Globalization to Nurturing Global Consciousness, στο Suarez, O. (Επιμ.) *Learning in the Global Era; International Perspectives on Globalization and Education*. California, University of California Press, σ. 47-66.

Bratitsis, T., & Melliou, K. (2022) Utilizing Digital Storytelling Tools and Thinking Routines for Cultivating Multiliteracies in Contemporary Classrooms, στο Salmon, A. & Clavijo-Olarte, A. (Επιμ.), *Handbook of Research on Socio-Cultural and Linguistic Perspectives on Language and Literacy Development*. Hershey PA, IGI Global, σ. 106-128.

Council of Europe (2019) *Global education guidelines. Concepts and methodologies on global education for educators and policy makers*. Διαθέσιμο στο <https://rm.coe.int/prems-089719-global-education-guide-a4/1680973101> (Πρόσβαση 4 Ιανουαρίου 2025).

Council of Europe (2016) *Competences for democratic culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies*. Διαθέσιμο στο file:///C:/Users/kiria/Downloads/038216GBR_Competerences%20for%20democratic%20culture_Executive%20summary.pdf (Πρόσβαση 5 Ιανουαρίου 2025).

Dawes Duraisingh, L., Garcia, A., Krechevsky, M., & Sachdeva, A. (2023) *Executive Summary: Deeper, Together: Practical lessons on cultivating deeper learning from a low-cost school network*. Project Zero, Harvard Graduate School of Education (White Paper). Διαθέσιμο στο <https://pz.harvard.edu/sites/default/files/Deeper%20Together%20-%20White%20Paper.pdf> (Πρόσβαση 18 Ιανουαρίου 2025).

Ευρωπαϊκή Ένωση (2018) *ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 22ας Μαΐου 2018 σχετικά με τις βασικές ικανότητες της διά βίου μάθησης*. Διαθέσιμο στο [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)) (Πρόσβαση 4 Ιανουαρίου 2025).

Melliou, K. & Retalis, S. (2024) Exploring the connection between “Out of Eden Learn” and competency-based education. *International Journal on Studies in Education (IJonSE)*, 6(1), 160-176. DOI: 10.46328/ijonse.196 (Πρόσβαση 12 Ιανουαρίου 2025).

Piacentini, M., Barrett, M., Boix-Mansilla, V., Deardorff, D., & Lee, H.-W. (2018) *The OECD PISA Global Competence Framework: Preparing our Youth for an Inclusive and Sustainable World*. Paris, OECD.

Ritchhart, R., & Church, M. (2020) *The Power of Making Thinking Visible*. Newark: John Wiley & Sons, Incorporated.

Ritchhart, R. (2015) *Creating Cultures of Thinking: The 8 Forces We Must Master to Truly Transform Our Schools*. San Francisco, Jossey-Bass.

Ritchhart, R., Church, M. & Morrison, K. (2011) *Making Thinking Visible: How to Promote Engagement, Understanding, and Independence for All Learners*. San Francisco, Jossey-Bass.

Ritchhart, R., Palmer, P., Church, M., & Tishman, S. (2006) *Thinking routines: Establishing patterns of thinking in the classroom*. Διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/237295579_ESTABLISHING_PATTERNS_OF_THINKING_IN_THE_CLASSROOM (Πρόσβαση 11 Ιανουαρίου 2025).

UNESCO (2014) Global Citizenship Education. *Preparing learners for the challenges of the 21st century*. Διαθέσιμο στο <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000227729> (Πρόσβαση 5 Ιανουαρίου 2025).